

องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่น ในชนบทอีสาน Wellbeing Components of Isan Rural Migrant's Households

ดุชนวี อายวัฒน์¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่มุ่งศึกษาองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นในชนบทอีสาน ใช้ข้อมูลโครงการวิจัยความอยู่ดีมีสุขของประชากรในประเทศกำลังพัฒนา กรณีประเทศไทย (WED Thailand) เฉพาะครัวเรือนย้ายถิ่นในภาคอีสาน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพื้นฐาน การวิเคราะห์ตารางไขว้ และการวิเคราะห์องค์ประกอบปัจจัยความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป

ผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 20 มีฐานะดีเป็นเจ้าของที่ดินร้อยละ 78.9 ผู้ย้ายถิ่นทั้งชายและหญิงส่วนใหญ่กลุ่มอายุ 15-24 ปี ครัวเรือนได้รับเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงมากกว่าชาย และครัวเรือนที่ได้รับเงินส่งกลับจากสมาชิกครัวเรือนที่ย้ายถิ่นประเมินว่ามีความสุขมากกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้รับเงินส่งกลับมาจากสมาชิกที่ย้ายถิ่นคิดเป็นร้อยละ 60.9 และ 69.1 ตามลำดับ ครัวเรือนย้ายถิ่นประเมินว่าไม่มีความสุขร้อยละ 34.2 ส่วนองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นในชนบทอีสานพบว่า มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่เป็น 1) ทรัพยากรทางกายภาพ 2) ทรัพยากรทางชีวภาพ 3) ทรัพยากรทางเศรษฐกิจสังคม 4) การมีเอกสารสิทธิในที่ทำกิน และ 5) การมีจำนวนพื้นที่ทำกินทางการเกษตร องค์ประกอบทั้งหมดนี้สามารถอธิบายความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสานได้ร้อยละ 54.34

คำสำคัญ: ความอยู่ดีมีสุข องค์ประกอบ ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

The objective of this study aimed to describe components of well being of migrant's households. The secondary data from Wellbeing in Developing Countries Project were employed. Data were collected by the RANQ Questionnaire. The methods of analysis were descriptive statistics and cross tabulation. Factor analysis was applied to study components of well being of migrant's households.

The results indicated that 20% of migrant's households samples were in high economic status and 79% had their own land. The highest groups of migrants were both male and female aged 15-24 years old. Moreover, more female than male migrants sent remittances home. 66% of migrant's households perceived that they were well-being. The households that received remittances had higher proportion perceived well-being than the households that did not receive remittances (69% versus 61%). The factor components of labour migrant's households who well-being were 5 components consists of 1) Physical resources 2) Biological resources 3) Social-economic resources 4) Title deeds of land and 5) Of the total area of agricultural land. All of those were predicted labour migrant household's well-being at 54.34%

Keywords: wellbeing, component, migrant household

บทนำ

การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาเน้นการสร้างและพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจพื้นฐานและด้านอุตสาหกรรม ทำให้ประเทศมีความเจริญเติบโตทางด้านวัตถุและเศรษฐกิจอุตสาหกรรมอย่างมากและเข้าสู่ระบบการค้าแบบทุนนิยม แม้ว่าจะระบบเศรษฐกิจอุตสาหกรรมเจริญเติบโตอย่างเต็มที่ ในทางกลับกันเศรษฐกิจภาคเกษตรกรรมกลับทรุดลงและก่อให้เกิดความไม่เสมอภาค

ในสังคม ส่งผลให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในเมืองเป็นหลัก ทำให้สมาชิกของครัวเรือนในชนบทส่วนหนึ่งต้องย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองเพื่อหารายได้ อย่างไรก็ตามแม้ว่ารัฐจะตระหนักดีต่อปัญหาและให้ความสนใจกับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็ตาม แต่การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2547) ส่งผลให้รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมยังต่ำกว่ารายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรมเป็นอย่างมาก

เมื่อการพัฒนาที่เน้นทุนนิยมทำให้ครัวเรือนชนบทเข้าสู่การผลิตเพื่อขาย ส่งผลให้ครัวเรือนพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจภายนอกมากขึ้น ทั้งปัจจัยการผลิต ระบบกลไกการตลาดของราคาผลผลิต ในขณะเดียวกันที่การอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อหารายได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ครัวเรือนก็ได้รับเงินส่งกลับจากสมาชิกที่ย้ายถิ่น (Semyonov & Gorodzeisky, 2008) ทำให้ครัวเรือนมีโอกาสแสวงหาทรัพยากรของครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากการส่งเงินกลับของสมาชิกครัวเรือน ดังนั้นในบทความนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาถึงประเด็นที่ว่าส่งผลยว่าครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นมีองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขเป็นอย่างไร โดยศึกษาในกลุ่มเป้าหมายครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นในชนบทอีสาน เพื่อชี้ให้เห็นว่าครัวเรือนมีแบบแผนการดำเนินชีวิต รวมทั้งองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขที่สามารถอธิบายเสนอแนะหรือโต้แย้งกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุข (Wellbeing) และการย้ายถิ่น (Migration) ได้หรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบของความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนแรงงานย้ายถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุข

เดิมนักวิชาการด้านการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนให้ความสนใจว่าครัวเรือนของเกษตรกรมีทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพและเศรษฐกิจสังคมเพียงพอที่จะนำมาใช้เพื่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีพได้หรือไม่ ครัวเรือนมีความเสี่ยง

ต่อการขาดแคลนเพียงใด ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ฐานคิดโครงการความอยู่ดีมีสุขในประเทศกำลังพัฒนา (Wellbeing in Developing Countries-WeD) ที่เชื่อว่าครัวเรือนมีทรัพยากรที่แตกต่างกัน ซึ่งทรัพยากรเหล่านั้นสามารถนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนได้แตกต่างกัน เป็นกรอบในการศึกษา โดยพิจารณาทรัพยากรของครัวเรือนผ่าน 2 แนวคิดหลัก ได้แก่

1) แนวคิดเรื่องทรัพยากร (Resources profiles approach) แนวคิดนี้สนใจว่าครัวเรือนมี (Having) ทรัพยากรอะไร และใช้ทรัพยากรต่างๆ ดังกล่าวทำอะไร (Doing) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในครัวเรือน เพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุข ซึ่งจำแนกสภาพทรัพยากรที่ครัวเรือนมีอยู่ 5 ประเภท ได้แก่ ทรัพยากรที่เป็นวัตถุ (Material resources) ทรัพยากรมนุษย์ (Human resources) ทรัพยากรทางสังคม (Social resources) ทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural resources) และทรัพยากรทางสิ่งแวดล้อม (Environmental resources) อันเป็นแนวคิดที่ใช้ฐานคิดของเซน (Sen, 1985) ที่กล่าวว่าความอยู่ดีมีสุขของบุคคลเป็นผลรวมที่เกิดจากการมีอยู่ และการทำให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้นครัวเรือนจึงต้องใช้ทรัพยากรต่างๆ ดังกล่าวเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย คือ ความอยู่ดีมีสุข

2) แนวคิดเรื่องความต้องการของมนุษย์ (Theory of Human Need: THN) ซึ่ง Doyal & Gough (1991) พัฒนาขึ้นโดยเชื่อว่าสมาชิกของครัวเรือนมีแรงจูงใจและค่านิยมที่เป็นของบุคคลและท้องถิ่น ที่จะทำให้เกิดตัดสินใจในเรื่องหนึ่งเรื่องใดเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ระดับความต้องการที่พึงพอใจนั้นจะมีความสัมพันธ์กับเป้าหมายของบุคคล และความต้องการที่เป็นสากล (Universal Needs) เมื่อบุคคลมีทรัพยากรหลากหลายประเภทก็จะใช้ทรัพยากรนั้นตอบสนองความต้องการจะทำให้บุคคลมีความอยู่ดีมีสุข ผู้วิจัยเชื่อว่าฐานคิดดังกล่าวน่าจะเกิดกับครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นด้วยเช่นกันด้วยการย้ายถิ่นเกิดขึ้นจากความต้องการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของครัวเรือน ซึ่งจะสามารถทำให้ครัวเรือนตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานได้

นอกจากนี้แนวคิดการย้ายถิ่นและความอยู่ดีมีสุข (Migration and Wellbeing) มีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาชนบท (Haan & Rogaly, 2002) โดยเฉพาะในประเทศไทย เดิมการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่น มักให้ทฤษฎีการย้ายถิ่น

เชิงเศรษฐศาสตร์ได้แก่ “ทฤษฎีทุนมนุษย์” (Sjaastad, 1962) และ “ทฤษฎีรายได้ที่คาดหวัง” (Todaro, 1976) เป็นแนวทางศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นของบุคคล ในทฤษฎีทุนมนุษย์ การย้ายถิ่นมักจะถูกพิจารณาเป็นรูปแบบหนึ่งของการลงทุนในทุนมนุษย์ โดยเป็นการคำนวณต้นทุนผลประโยชน์ของบุคคลที่ให้ผลตอบแทนจากการย้ายถิ่นสูงสุด การย้ายถิ่นจึงเป็นเครื่องมือที่จะให้รายได้สูงสุดในอนาคตของบุคคล โดยมีข้อสมมติว่าการตัดสินใจย้ายถิ่นของบุคคลเป็นการตอบสนองโอกาสทางเศรษฐกิจอย่างมีเหตุผล ดังนั้นผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว มีการศึกษาดี จึงมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นมากกว่า เนื่องจากมีระยะเวลาที่ยาวนานกว่าและโอกาสที่มากกว่าบุคคลอื่นๆ ในการมีรายได้สูงสุดตามที่คาดหวัง แม้ว่าการประเมินมูลค่าต้นทุนผลประโยชน์จากการย้ายถิ่นจะแตกต่างกันระหว่างหญิงชาย (Cackley, 1993)

ในขณะที่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์คลาสสิกและนีโอคลาสสิกเสนอว่าการย้ายถิ่นเป็นผลจากความแตกต่างในอัตราจ้างระหว่างภาคอุตสาหกรรมในเขตเมืองและภาคเกษตรกรรมในชนบท (Bilsborrow, Oberi & Standing, 1984; Ranis & Fei, 1961) ซึ่ง “ทฤษฎีรายได้ที่คาดหวัง” ของ Todaro (1976) ได้อธิบายข้อเท็จจริงเพิ่มขึ้นว่า การย้ายถิ่นระหว่างชนบทกับเมืองเป็นการตอบสนองของบุคคลต่อรายได้ที่คาดหวังจากการทำงาน (Expected earnings) มากกว่าจะเป็นการตอบสนองต่อรายได้จากการทำงานที่แท้จริง (Actual earnings) โดยผู้พร้อมที่จะย้ายถิ่นจะตัดสินใจจากโอกาสต่างๆ ในตลาดแรงงาน และตัดสินใจย้ายถิ่นเมื่อคาดว่าจะได้รับผลประโยชน์สูงสุด อันเป็นผลประโยชน์ที่คาดหวัง (Expected gains) ซึ่งสามารถวัดได้ในรูปความแตกต่างของรายได้แท้จริง (Real incomes) กับโอกาสในการจ้างงานที่แตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบท และความเป็นไปได้ที่จะได้งานทำในภาคเศรษฐกิจทันสมัยในเมือง โดยอายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงานของบุคคล เป็นตัวกำหนดผลประโยชน์ที่ได้รับ

ในเชิงประชากรศาสตร์ทฤษฎีการย้ายถิ่นของ Lee (Lee, 1966) เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่มีชื่อเสียงและถูกนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษา Lee เสนอว่าการย้ายถิ่นจะเกิดขึ้นหรือไม่ขึ้น ขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ ปัจจัยใน

ถิ่นต้นทาง ปัจจัยในถิ่นปลายทาง ปัจจัยหรืออุปสรรคที่อยู่ระหว่างถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง และปัจจัยด้านบุคคล โดยการย้ายถิ่นเป็นผลจากการเปรียบเทียบปัจจัยในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง และพบข้อดีมากกว่าข้อเสียในถิ่นปลายทาง ผู้ย้ายถิ่นสามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ระหว่างถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทางได้ต่างกัน เรียกว่า มีการเลือกสรร (Selectivity) เนื่องจากการตอบสนองปัจจัยผลักดันในถิ่นต้นทางและปัจจัยดึงดูดในถิ่นปลายทาง รวมทั้งความสามารถในการเอาชนะอุปสรรคที่ต่างกันขึ้นอยู่กับคุณลักษณะส่วนตัวของบุคคล แนวทฤษฎีนี้ให้แนวคิดว่าคุณลักษณะของบุคคลเป็นปัจจัยหนึ่งที่บ่งชี้ความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่น

ในระยะเวลาหลังการศึกษาการย้ายถิ่นใช้แนวทฤษฎี “กลยุทธ์เพื่อการอยู่รอดของครัวเรือน” ในกลุ่มแนวทางเศรษฐศาสตร์ใหม่ของการย้ายถิ่น (New economics approaches) และมีการอธิบายที่แตกต่างจากทฤษฎีโอกาสลิดิค ภายใต้แนวคิด “กลยุทธ์ความเสี่ยงน้อยที่สุด” โดยมีสาระสำคัญว่า การย้ายถิ่นสามารถเป็นการตัดสินใจของกลุ่มหรือครอบครัว เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากโอกาสที่มีในแต่ละพื้นที่ทั้งในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง โดยการกระจายแหล่งทรัพยากร (Resources diversification) (Stark, 1991) ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสในการลงทุนของทรัพยากรมนุษย์ (Wood, 2007) การย้ายถิ่น จึงเป็น กลยุทธ์เพื่อการอยู่รอด (Hugo, 1994) โดยในบริบทของโลกที่สาม ผู้ตัดสินใจจะจัดแบ่งแรงงานไปยังกิจกรรมและพื้นที่ต่างๆ เพื่อกระจายแหล่งรายได้และกระจายความเสี่ยงด้านการลงทุนในการผลิตการเกษตร (Formal employment) (Massey, Alarcon, Hugo, Kouaouci, Pellegrino & Taylor, 1993) ทั้งนี้ Stark (1991) กล่าวถึงการกระจายแหล่งรายได้ของแรงงานในครัวเรือน (Diversifying household labor portfolio) ว่ากระทำโดยการแยกกันคนละภาคการผลิต คือ ในเมืองหรือชนบทที่มีภาคการผลิตไม่เหมือนกัน ถ้าหากเกิดปัญหา ผู้ย้ายถิ่นก็สามารถส่งเงินกลับได้ และความล้มเหลวในภาคการผลิตหนึ่งย่อมไม่ส่งผลให้เกิดความเสียหายทั้งครอบครัว ดังนั้นแรงงานในครัวเรือน จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต เพราะครัวเรือนมีเป้าหมาย คือ การคงอยู่ได้ในระยะยาวด้วยการจัดแบ่งแรงงานไปยังตลาดแรงงานต่างๆ และมีข้อสมมุติว่ากลยุทธ์นี้จะช่วยกระจายความเสี่ยงในผลผลิต และการจัดแบ่งสมาชิกให้ย้ายถิ่นจึงเป็นกลยุทธ์ประกันความเสี่ยงของครัวเรือน ตามแนวคิดนี้การย้ายถิ่นของ

บุคคลจึงเกิดขึ้นจากความต้องการลดความเสี่ยงให้ต่ำที่สุดของครัวเรือน สำหรับประเทศกำลังพัฒนาครัวเรือน คือ หน่วยของการตัดสินใจเกี่ยวกับการผลิต การลงทุน และการบริโภค จึงมีการจัดแบ่งทรัพยากรแรงงานไปตามชนิดงานต่างๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตในระดับที่ต้องการ แต่สมาชิกครัวเรือนมีความสามารถ และทักษะแตกต่างกัน การจัดการแบ่งแรงงานจึงใช้ทุนมนุษย์ที่มีอยู่ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทั้งการเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้สูงที่สุด เพื่อให้ความเสี่ยงน้อยที่สุด เพราะครัวเรือนชนบทส่วนใหญ่อยู่ในระดับพอยังชีพ (Subsistence level) และขาดผลผลิตส่วนเกิน (Surplus) ที่จำเป็นต่อการบรรเทาความล้มเหลว (Hugo, 1994)

สำหรับรูปแบบกลยุทธ์ครัวเรือนเกี่ยวกับการย้ายถิ่นแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ กลยุทธ์เพื่อการอยู่รอด (Survival migration) และกลยุทธ์เพื่อการเลื่อนฐานะ (Mobility migration) โดยกลยุทธ์แรกเป็นลักษณะการกระจายความเสี่ยง และอาจนำมาสู่การย้ายถิ่นของหญิงวัยเยาว์ที่มีการศึกษาต่ำ โดยการย้ายถิ่นส่วนใหญ่ได้รับปัจจัยผลักดันในถิ่นต้นทาง ส่วนกลยุทธ์เพื่อการเลื่อนฐานะนั้นครัวเรือนจะต้องเลือกสมาชิกที่สามารถได้รับรายได้สูงสุดให้ย้ายถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายวัยหนุ่ม มีการศึกษาดี และการย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นผลจากปัจจัยดึงดูดในถิ่นปลายทาง (United Nations Secretariat, 1993)

เมื่อนำแนวคิดของทฤษฎีการย้ายถิ่นข้างต้นมาประยุกต์กับแนวคิดของโครงการ WeD² อธิบายได้ว่าครัวเรือนมีความเสี่ยง ซึ่งเกิดจากการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมที่ราคาผลผลิตไม่แน่นอน และสภาพการผลิตขึ้นกับสภาพธรรมชาติ ซึ่งเป็นเงื่อนไขทางด้านสภาพทรัพยากรทางวัตถุ ดังนั้นครัวเรือนจึงเลือกลดความเสี่ยงด้วยกลยุทธ์การย้ายถิ่น ซึ่งถูกกำหนดด้วยสภาพทรัพยากรมนุษย์ของครัวเรือน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตลอดจนวัฒนธรรมและค่านิยมของสังคม ซึ่งเป็นสภาพทรัพยากรทางสังคมและวัฒนธรรมที่ครัวเรือนมีอยู่ การย้ายถิ่นของสมาชิกครัวเรือนเกิดจากเหตุผลที่แตกต่างกันขึ้นกับทรัพยากรครัวเรือน ผลของการย้ายถิ่นนอกจากจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางสังคม และวัฒนธรรมของผู้ย้ายถิ่นแล้ว ยังก่อให้เกิดผลด้านเศรษฐกิจกับครัวเรือน

² ศึกษาเพิ่มเติมจาก www.Wed-Thailand.org

โดยเฉพาะการส่งเงินกลับ (Remittances) ซึ่งทำให้สภาพที่ยังชีพของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นแตกต่างไปจากเดิม ดังนั้นในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าความอยู่ดีมีสุขในครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น น่าจะมีองค์ประกอบทั้งที่เป็นทรัพยากร (Resources profiles approach) และความต้องการของมนุษย์ (Theory of Human Need-THN) ของครัวเรือน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เน้นศึกษาองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น ใช้ข้อมูลจากโครงการวิจัย WeD (ซึ่งผู้วิจัยเป็นนักวิจัยหลัก) ที่ใช้แบบสำรวจทรัพยากรและความต้องการของมนุษย์ (Resources and Needs Questionnaire: RANQ) ซึ่งเป็นการสำรวจครัวเรือนเกี่ยวกับสภาพทรัพยากรในครัวเรือนเพียงทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ 1) ทรัพยากรที่เป็นวัตถุ 2) ทรัพยากรมนุษย์ 3) ทรัพยากรทางสังคม 4) ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และ 5) ทรัพยากรทางสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิดของ Resources Profile Approach โดยใช้ข้อมูลในส่วนของประเทศไทย (WeD Thailand) เฉพาะเขตชนบทในภาคอีสาน 3 หมู่บ้าน ที่ใช้เป็นตัวแทนในการศึกษา ได้แก่ บ้านเหล่า บ้านดง บ้านท่า (นามสมมติ) ซึ่งทั้งสามหมู่บ้านถูกเลือกมาอย่างเจาะจงภายใต้ความหลากหลายของสภาพภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ และความใกล้-ไกลเมือง ครอบคลุมครัวเรือน จำนวน 419 ครัวเรือน ผู้วิจัยเลือกเฉพาะชุดข้อมูลที่เป็นครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น (ซึ่งพิจารณาจากการตอบข้อคำถามที่ว่า “ท่านหรือสมาชิกในครัวเรือนทำงานนอกครัวเรือนอยู่หรือไม่”) 114 ครัวเรือน เรียกว่า “ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น” ซึ่งถือเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยนี้ ในครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นนี้มีสมาชิกที่ย้ายถิ่นทั้งสิ้น 167 คน การเก็บรวบรวมข้อมูลของโครงการ WeD ดำเนินการระหว่างเดือน มีนาคม-กรกฎาคม พ.ศ. 2549

ข้อมูลจากแบบสำรวจ RANQ ที่ใช้ในการวิเคราะห์องค์ประกอบปัจจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกเฉพาะปัจจัยที่เป็นตัวแปรต้นภายใต้กรอบแนวคิดแบบสำรวจทรัพยากรและความต้องการของมนุษย์ (RANQ) ซึ่งเป็นการสำรวจครัวเรือนเกี่ยวกับสภาพทรัพยากรและความต้องการของมนุษย์ทั้ง 5 ประเภท ได้แก่

1) ทรัพยากรที่เป็นวัตถุ ได้แก่ (1) ขนาดที่ดินของครัวเรือน มีการวัดตัวแปรเป็นระดับอันดับภาค (2) การถือครองที่ดินในการวิเคราะห์ระดับหลายตัวแปร ปรับเป็นตัวแปรหุ่น ให้การมีที่ดินถือครองเข้าสู่การวิเคราะห์ (3) สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน พิจารณาจากการประเมินสถานะทางเศรษฐกิจของหัวหน้าครัวเรือนเอง โดยเปรียบเทียบครัวเรือนตนเองกับครัวเรือนอื่นๆ ในชุมชน เมื่อวิเคราะห์ระดับหลายตัวแปรได้ปรับเป็นตัวแปรหุ่น ให้ครัวเรือนฐานะปานกลาง และครัวเรือนฐานะยากจนเข้าสู่การวิเคราะห์ (4) จำนวนสิ่งอำนวยความสะดวกของครัวเรือน (นับจากปริมาณเครื่องใช้ไฟฟ้า) เป็นตัวแปรที่วัดระดับอัตราส่วน ทั้งนี้การวิเคราะห์ใช้สถิติพรรณนา การวิเคราะห์ตารางไขว้ โดยจำแนกตามคุณลักษณะครัวเรือน และการวิเคราะห์องค์ประกอบปัจจัย (Factor Analysis) เพื่อจัดกลุ่มองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น

2) ทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ อาชีพปัจจุบันที่อยู่ในถิ่นต้นทาง ประกอบด้วย 4 กลุ่ม ได้แก่ เกษตรกรรม แรงงานรับจ้าง ชำนาญการเฉพาะ และการค้า การพาณิชย์ ในการวิเคราะห์ระดับหลายตัวแปรจัดทำเป็นตัวแปรหุ่น นำกลุ่มอาชีพรับจ้าง ชำนาญการเฉพาะ และการค้า การพาณิชย์เข้าสู่การวิเคราะห์ แต่ด้วยเมื่อวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนาตัวแปรนี้ไม่มีความหลากหลาย ดังนั้นจึงปรับออกจากการวิเคราะห์ ทั้งนี้การวิเคราะห์ใช้สถิติพรรณนา การวิเคราะห์ตารางไขว้ โดยจำแนกตามคุณลักษณะครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น

3) ทรัพยากรทางสังคม ได้แก่ (1) วัตถุประสงค์การย้ายถิ่น จำแนกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ เพื่อการทำงาน และเหตุผลทางสังคม (2) ระยะเวลาที่พักในถิ่นปลายทาง จำแนกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ น้อยกว่า 1 เดือน และมากกว่า 1 เดือน (3) สถานที่ย้ายถิ่นไป (ถิ่นปลายทาง) มี 3 กลุ่มคือ กรุงเทพฯ และปริมณฑล เขตเมือง และเขตชนบท และ (4) การได้รับเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่น หมายถึงในรอบหนึ่งปีที่ผ่านมาครัวเรือนได้รับเงินสด หรือเงินโอนจากสมาชิกของครอบครัว จำแนกเป็น 2 กลุ่ม คือ การได้รับเงินส่งกลับ และการไม่ได้รับเงินส่งกลับ ทั้งนี้การวิเคราะห์ใช้สถิติพรรณนา การวิเคราะห์ตารางไขว้ โดยจำแนกตามคุณลักษณะครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น

4) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้แก่ ภาษาของครัวเรือน (ไทยอีสาน ไทกลาง ชนเผ่าและผสมผสาน) แต่ด้วยตัวแปรนี้ไม่มีความหลากหลาย ดังนั้นจึงปรับตัวแปรนี้ออกจากการวิเคราะห์

5) ทรัพยากรทางสิ่งแวดล้อมได้แก่ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ (เพื่อการเกษตรและเพื่อใช้อุปโภคบริโภค) ที่ดิน ป่าไม้และสัตว์ป่า เป็นต้น ทั้งนี้การวิเคราะห์ใช้สถิติพรรณนา การวิเคราะห์ตารางไขว้ โดยจำแนกตามคุณลักษณะครัวเรือนและการวิเคราะห์องค์ประกอบปัจจัย (Factor Analysis) ในการวิเคราะห์ระดับหลายตัวแปรได้ปรับเป็นตัวแปรหุ่น ให้ครัวเรือนที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเข้าสู่การวิเคราะห์ เพื่อจัดกลุ่มองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น

ในการวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) การวิเคราะห์ตารางไขว้ (Crosstabulation) และการวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis)

ผลของการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยนี้ ประกอบด้วย 1) ลักษณะทั่วไปและแบบแผนการย้ายถิ่นของครัวเรือน และ 2) องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นรายละเอียดดังนี้

1. ลักษณะทั่วไปและแบบแผนการย้ายถิ่นของครัวเรือน

ชุมชนที่ศึกษานับว่าเป็นชุมชนชนบทที่มีสภาพการยังชีพที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบทุนนิยมอย่างชัดเจน มีการปลูกพืชเศรษฐกิจสำคัญ ได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อย ถึงแม้จะปลูกข้าวเป็นพืชหลักแต่ก็ปลูกโดยใช้เทคโนโลยีการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากและเพื่อขาย บางครัวเรือนเข้าร่วมการผลิตแบบพันธะสัญญา (Contract production) ในชุมชน แรงงานของครัวเรือนบางส่วนเข้าไปรับจ้างทำงานในเมืองใหญ่ รวมทั้งกรุงเทพฯ และปริมณฑล สมาชิกครัวเรือนบางส่วนย้ายถิ่นไปทำงานในภาคการเกษตรในภูมิภาคอื่น (WeD, 2005)

เมื่อจำแนกครัวเรือนที่ศึกษาเป็น 3 ประเภท คือ 1) ครัวเรือนที่มีสมาชิกไปทำงานที่อื่น และไปค้างคืนตั้งแต่ 1 คืนเป็นต้นไป ซึ่งในการวิจัยนี้ถือว่าเป็นครัวเรือนย้ายถิ่น 2) ครัวเรือนย้ายถิ่นแบบเข้าไปเย็นกลับ (Commuters) ซึ่งหมายถึงครัวเรือนที่มีสมาชิกออกไปทำงานนอกครัวเรือน โดยไปในช่วงเช้าและกลับมาพักค้างคืนที่บ้านในช่วงเย็น และครัวเรือนที่ไม่มีการย้ายถิ่น (Non-migration) ซึ่งครัวเรือนย้ายถิ่นแบบเข้าไปเย็นกลับมีมากที่สุด (ร้อยละ 69.1) เป็นที่น่าสังเกตว่าปกติแล้วการนิยามการย้ายถิ่นของประเทศไทยที่สำนักงานสถิติแห่งชาติกำหนดคือการย้ายถิ่นเป็นการย้ายข้ามเขตตำบล แต่ในการวิจัยนี้ การออกไปนอกชุมชนและพักค้างคืนไม่ได้ให้ความสำคัญกับเขตพื้นที่ซึ่งอาจจะอยู่ในตำบลเดียวกันก็ได้ ดังนั้นอาจจะมีผลทำให้ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของการวิจัยนี้ให้ภาพต่างไปจากงานศึกษาอื่น ประกอบกับข้อมูลที่วิเคราะห์เป็นข้อมูลในถิ่นต้นทางที่สมาชิกครอบครัวเป็นผู้ตอบ นอกจากนั้นพบว่าส่วนใหญ่ครัวเรือนที่มีการย้ายถิ่น ร้อยละ 58.8 มีสมาชิก 4-6 คน นับว่าเป็นครัวเรือนขนาดใหญ่ หรืออาจเป็นครอบครัวขยาย เมื่อให้ครัวเรือนประเมินตนเองเกี่ยวกับสภาพฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ประเมินว่าครัวเรือนตนเองมีฐานะยากจนถึงร้อยละ 57.0 มีเพียงร้อยละ 17.5 ที่ประเมินว่าครัวเรือนของตนมีฐานะร่ำรวย ครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นเป็นเจ้าของที่ดินมากกว่าร้อยละ 78 และกว่าร้อยละ 38 มีการถือครองที่ดินระหว่าง 6-20 ไร่ เป็นที่น่าสังเกตว่ากว่าร้อยละ 20.2 ที่ถือครองที่ดินมากกว่า 60 ไร่ ซึ่งอาจเป็นครัวเรือนที่ฐานะดี หนึ่งครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นที่มีจำนวนสมาชิกย้ายถิ่นเพียง 1 คน มีมากที่สุดถึงร้อยละ 60.9 และครัวเรือนที่มีสมาชิกย้ายถิ่น 2 คนมีสูงถึงร้อยละ 31.8 สะท้อนให้เห็นว่า แม้ว่าครัวเรือนย้ายถิ่นจะเป็นครัวเรือนขนาดใหญ่ หรืออาจเป็นครอบครัวขยายก็ตาม แต่สมาชิกที่ย้ายถิ่นเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวมีเพียง 1-2 คนเป็นส่วนใหญ่

เมื่อวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะของผู้ย้ายถิ่นเรื่องเพศ อายุ อาชีพและแบบแผนการย้ายถิ่น ที่พิจารณาจากถิ่นปลายทาง วัตถุประสงค์ของการย้ายถิ่น ระยะเวลาที่พักในถิ่นปลายทาง และการได้รับเงินส่งกลับของครัวเรือน โดยมุ่งเน้นวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างเพศของผู้ย้ายถิ่น พบว่า ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่ มีอายุ 20-29 ปี โดยในกลุ่มอายุ 20-24 ปี มีสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นหญิงมากกว่าผู้ย้ายถิ่นชาย

คิดเป็นร้อยละ 49.3 และ 33.7 ตามลำดับ ขณะที่ในกลุ่มอายุ 25-29 ปี ผู้ย้ายถิ่นชายมีสัดส่วนมากกว่าผู้ย้ายถิ่นหญิงเล็กน้อย อนึ่งพบว่าสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นหญิงในกลุ่มอายุ 15-19 ปี มีค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับผู้ย้ายถิ่นชายกลุ่มอายุเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ย้ายถิ่นชายและหญิงประกอบอาชีพแรงงานรับจ้างถึงร้อยละ 62.4 และ 46.2 ตามลำดับ ส่วนผู้ย้ายถิ่นหญิงกว่าร้อยละ 34.9 ประกอบอาชีพการค้า/การพาณิชย์ ซึ่งเห็นว่า ผู้ย้ายถิ่นเพศชายส่วนใหญ่จะอยู่ในวัยรุ่นตอนปลายและวัยแรงงาน ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นเพศหญิงส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น สะท้อนถึงความเสี่ยงทางสังคมด้านความมั่นคงของครัวเรือนในมิติสถานเพศ นอกจากนี้พบว่า ผู้ย้ายถิ่นชายและหญิงส่วนใหญ่มีถิ่นปลายทางเป็นเขตปริมณฑล คิดเป็นร้อยละ 49.2 และ 50.0 ตามลำดับ และเป็นที่น่าสังเกตว่าเพศชายย้ายถิ่นไปที่กรุงเทพฯ เป็นสัดส่วนมากกว่าผู้ย้ายถิ่นหญิงเล็กน้อย และผู้ย้ายถิ่นทั้งเพศชายและเพศหญิงกว่าร้อยละ 68.0 อยู่ในถิ่นปลายทางนานกว่า 1 เดือน ซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลาที่สามารถจะทำงานให้ได้ผลตอบแทนมากขึ้นจากการย้ายถิ่น ผู้ย้ายถิ่นทั้งชายและหญิง ส่วนใหญ่ย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านสังคมมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนิยามการย้ายถิ่นที่กล่าวถึงแล้วในตอนต้น ซึ่งสะท้อนการย้ายถิ่นในเขตชนบท ในขณะที่ผู้ย้ายถิ่นชายย้ายถิ่นด้วยเหตุผลด้านการหางานมากกว่าเพศหญิงเล็กน้อย คิดเป็นร้อยละ 32.0 และ 28.6 ตามลำดับ

ในส่วนของการได้รับเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่นของครัวเรือน พบว่าครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นได้รับเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่นทั้งชายและหญิง คิดเป็นร้อยละ 56.8 และ 66.7 ตามลำดับ อนึ่งผู้ย้ายถิ่นชายไม่ได้ส่งเงินกลับให้ครอบครัวเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้ย้ายถิ่นหญิง ซึ่งสอดคล้องกับองค์ความรู้ก่อนนี้ (Mosse, D., Gupta, S., Mehta, M., Shah, R . J. and KRIBP Project Team, 2002)

2. องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น

ก่อนดำเนินการวิเคราะห์องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงระดับความอยู่ดีมีสุข จากระดับความสุขโดยรวม (Global happiness) ที่เป็นผลจากการประเมินของหัวหน้าครัวเรือน อันถือว่าเป็นภาวะความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย (Subjective wellbeing) พบว่า ครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นประเมินว่าตนเองไม่มีความสุขมีสัดส่วนมากกว่าครัวเรือนประเภทอื่นๆ เมื่อวิเคราะห์

พิจารณาความอยู่ดีมีสุขกับการได้รับเงินกลับของสมาชิกที่ย้ายถิ่น พบว่า ครัวเรือนที่ได้รับเงินส่งกลับจากสมาชิกครัวเรือนที่ย้ายถิ่น ประเมินว่ามีความสุข เป็นสัดส่วนสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่ได้รับเงินส่งกลับ คิดเป็นร้อยละ 69.1 และ 60.9 ตามลำดับ ทั้งนี้การได้รับเงินส่งกลับของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น มีผลให้ครอบครัวสามารถใช้หนี้และซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับครอบครัวได้ ซึ่งอาจทำให้ครัวเรือนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นในเชิงของการมีทรัพยากรทางวัตถุเพิ่มขึ้น อันอาจนำมาสู่ความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนโดยรวมได้เช่นกัน (ดุขฎิ อายุวัฒน์และพรเพ็ญ ปานคำ, 2552) และพบอีกว่าครัวเรือนที่มีฐานะร่ำรวยประเมินว่าตนเองมีความสุขสูงกว่าครัวเรือนฐานะปานกลาง และครัวเรือนที่มีฐานะยากจน คิดเป็นร้อยละ 90.0 ในขณะที่ครัวเรือนที่มีสมาชิกย้ายถิ่นเพียง 1 คน ประเมินว่าตนเองไม่มีความสุข ถึงร้อยละ 35.3 ซึ่งเป็นสัดส่วนสูงกว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป นั้นแสดงว่าการมีสมาชิกย้ายถิ่นจำนวนมาก ครัวเรือนอาจสามารถบริหารความเสี่ยงที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมกว่า ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ Stark (1991)

เมื่อดำเนินการวิเคราะห์องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุข ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความเหมาะสมของการใช้เทคนิค Factors analysis พบว่า ข้อมูลมีความเหมาะสมในการใช้เทคนิควิเคราะห์ดังกล่าวในระดับดี ดังจะเห็นได้จากค่า KMO = 0.859 (ในระดับสูง) และข้อมูลมีความสัมพันธ์กันเองโดยไม่มีความเป็นเอกพันธ์ ซึ่งสังเกตได้จาก Bartlett's Test of Sphericity มีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < 0.05$) (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์และคณะ, 2546)

ผลการวิเคราะห์พบว่ามี 5 องค์ประกอบ ที่มีค่า Eigen > 1 ผลการวิเคราะห์สรุปได้ว่า องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสาน มี 5 องค์ประกอบปัจจัย ได้แก่

1. องค์ประกอบที่ 1 คือ ทรัพยากรทางกายภาพ ประกอบด้วย

- 1) การใช้ประโยชน์จากป่าเป็นแหล่งอาหาร ได้แก่ เห็ด สัตว์ป่า พืชผลไม้ป่า และแมลงป่า
 - 2) การใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อก่อสร้างและใช้ไม้ป่าเป็นพื้นหุงต้ม
 - 3) การใช้แหล่งน้ำเพื่อการประมง
 - 4) การใช้ที่ดิน เพื่อเก็บของป่า
- องค์ประกอบดังกล่าวร่วมกันอธิบายความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสานได้ร้อยละ 21.86

2. องค์ประกอบที่ 2 คือ ทรัพยากรทางชีวภาพ ประกอบด้วย

1) แหล่งน้ำ เพื่อการใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ ของครัวเรือน 2) ป่าไม้ เพื่อผลิตผลผลิตอื่นๆ ที่จะได้จากต้นไม้ เช่น ยาง ใบ และอื่นๆ 3) ป่าไม้ เพื่อเก็บเกี่ยวผลไม้และ 4) น้ำผึ้ง องค์ประกอบดังกล่าวร่วมกันอธิบายความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสานได้ร้อยละ 10.68

3. องค์ประกอบที่ 3 คือ ทรัพยากรทางเศรษฐกิจสังคม

ประกอบด้วย 1) จำนวนเครื่องใช้ไฟฟ้า 2) ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน 3) มีที่ดิน เพื่อใช้ประโยชน์จากหน้าดิน ทราบ ลูกจ้างและดินโคลนและ 4) มีแหล่งน้ำ เพื่อการชลประทาน องค์ประกอบดังกล่าวร่วมกันอธิบายความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสานได้ร้อยละ 8.68

4. องค์ประกอบที่ 4 คือ การมีเอกสารสิทธิ์ ประกอบด้วย

1) มีเอกสารสิทธิ์เป็นเจ้าของที่ดินที่ครัวเรือนกำลังใช้ประโยชน์ 2) มีที่ดินเพื่อเลี้ยงสัตว์และมีสิทธิ์ในแหล่งน้ำ เพื่อดื่ม ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวร่วมกันอธิบายความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสาน ได้ร้อยละ 7.07

5. องค์ประกอบที่ 5 คือ พื้นที่ทางการเกษตร ประกอบด้วย จำนวน

ที่ดินทั้งหมด ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวอธิบายความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสานได้ร้อยละ 6.04 รายละเอียดดังตารางที่ 2

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

ครัวเรือนย้ายถิ่นซึ่งได้แก่ ครัวเรือนที่มีสมาชิกไปทำงานที่อื่น และไปค้างคืนตั้งแต่ 1 คืนเป็นต้นไป เป็นครัวเรือนที่มีขนาดใหญ่มีสมาชิก 4-6 คน ถึงร้อยละ 58.8 ในกลุ่มอายุ 20-24 ปี มีสัดส่วนผู้ย้ายถิ่นหญิงมากกว่าผู้ย้ายถิ่นชาย คิดเป็นร้อยละ 49.3 และ 33.7 ตามลำดับ ขณะที่ในกลุ่มอายุ 25-29 ปี ผู้ย้ายถิ่นชายมีสัดส่วนมากกว่าผู้ย้ายถิ่นหญิงเล็กน้อย ทำให้ครัวเรือนมีโอกาสกระจายความเสี่ยงเพราะส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุที่เป็นวัยรุ่นและกว่าร้อยละ 60.9 ของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นมีสมาชิก 1 คนย้ายถิ่น จึงกล่าวได้ว่า กว่าครึ่งหนึ่งของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นลดความเสี่ยงด้วยการให้สมาชิกย้ายถิ่น

สำหรับองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น พบว่า องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นที่สามารถอธิบายความอยู่ดีมีสุข ได้มากที่สุดคือ 1) ทรัพยากรทางกายภาพ รองลงมาคือ 2) ทรัพยากรทางชีวภาพ และ 3) ทรัพยากรทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขและการย้ายถิ่น ที่นักวิชาการด้านการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนให้ความสนใจว่าครัวเรือนของเกษตรกรมีทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพและเศรษฐกิจ สังคมเพียงพอจะนำมาใช้เพื่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีพได้อย่างอยู่ดีมีสุข ยิ่งกว่านั้นการวิจัยนี้ยังพบอีกว่าองค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่น มีมากกว่าที่มีการศึกษาไว้แล้วคือ 4) การมีเอกสารสิทธิ์เป็นของตนเอง และ 5) การมีจำนวนพื้นที่ทางการเกษตรเป็นของตนเอง ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดรวมกัน อธิบายความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสานได้ร้อยละ 54.34 สรุปได้ว่าความอยู่ดีมีสุขในครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นมีองค์ประกอบทั้งที่เป็นทรัพยากร (Resources profiles approach) ได้แก่ ทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคมและความต้องการของมนุษย์ (Theory of Human Need-THN) ได้แก่ การมี เอกสารสิทธิ์เป็นของตนเอง และการมีจำนวนพื้นที่ทางการเกษตร สะท้อนให้เห็นว่า ความอยู่ดีมีสุขในครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นไม่เพียงถูกอธิบายภายใต้กรอบแนวคิดทั้งที่เป็นแนวคิดของเซน (Sen, 1985) และแนวคิดเรื่องความต้องการของมนุษย์ของ Doyal & Gough (1991) เท่านั้น ในการวิจัยนี้ศึกษาในครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบท อีสานซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรม ได้ข้อค้นพบใหม่ (New Findings) ว่า ความอยู่ดีมีสุขในครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสานได้ถูกอธิบายด้วยองค์ประกอบ การถือครองเอกสารสิทธิ์ในที่ดินและการมีจำนวนพื้นที่ทำกินทางการเกษตรเป็นของตนเอง ซึ่งยังไม่เคยมีข้อค้นพบมาก่อนในการศึกษาอื่น

ตารางที่ 2 องค์ประกอบความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนผู้ย้ายถิ่นในชนบทอีสาน

รายละเอียดองค์ประกอบ	ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ				
	ที่ 1	ที่ 2	ที่ 3	ที่ 4	ที่ 5
องค์ประกอบที่ 1 ทรัพยากรทางกายภาพ					
เห็ดป่า	0.790				
สัตว์ป่า	0.726				
พืช/ผลไม้ป่า	0.708				
แมลงป่า	0.681				
ป่าไม้ใช้สำหรับก่อสร้าง	0.643				
แหล่งน้ำเพื่อการประมง	0.597				
ป่าไม้ เป็นไม้พื้น	0.552				
ที่ดินเพื่อเก็บเกี่ยวพืชป่า	0.469				
องค์ประกอบที่ 2 ทรัพยากรทางชีวภาพ					
แหล่งน้ำเพื่ออรรถประโยชน์ด้านอื่นๆ ของครัวเรือน	0.727				
ป่าไม้ - เพื่อผลิตผลิตภัณฑ์ที่ได้จากต้นไม้ เช่น ยาง ใบ และอื่นๆ	0.671				
ป่าไม้ - เพื่อเก็บเกี่ยวผลไม้	0.608				
น้ำผึ้ง	0.436				
องค์ประกอบที่ 3 ทรัพยากรทางเศรษฐกิจสังคม					
จำนวนเครื่องใช้ไฟฟ้า		0.647			
ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน		-0.623			
ที่ดิน - เพื่อใช้ประโยชน์จากหน้าดิน หวาย ลูกวัง ดินโคลน		0.588			
แหล่งน้ำ - เพื่อการชลประทาน		0.531			
องค์ประกอบที่ 4 การมีเอกสารสิทธิ์					
เป็นเจ้าของที่ดินที่ครัวเรือนกำลังใช้ประโยชน์			-0.725		
ที่ดิน - เพื่อเลี้ยงสัตว์			0.640		
แหล่งน้ำ - เพื่อดื่ม			-0.465		
องค์ประกอบที่ 5 พื้นที่ทางการเกษตร					
จำนวนที่ดินทั้งหมด					0.652

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ใช้ข้อมูลจากโครงการวิจัย Wellbeing in Development Countries ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่าง University of Bath, United Kingdom กับ Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University Thailand ที่ผู้เขียนเป็นผู้ร่วม มา ณ โอกาสนี้ และขอบคุณ ดร.สังคม ศุภรัตน์กุล ที่ช่วยเหลือในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

เอกสารอ้างอิง

- ดุษฎี อายุวัฒน์ และพรเพ็ญ ปานคำ. (2552). การย้ายถิ่นและความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนในชนบทอีสาน. *วารสารประชากร*, 1(1), 55-72.
- โครงการวิจัยความอยู่ดีมีสุขของประชากรในประเทศกำลังพัฒนา. (2548). ข้อมูลพื้นฐานบ้านเหล่าอ.เมืองจ.ขอนแก่น, บ้านท่าอ.โพธารายจ.ร้อยเอ็ด และบ้านมะนาว อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์และคณะ. (2548). *เทคนิคการวิเคราะห์ตัวแปรหลายตัวสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ (หลักการวิธีการและการประยุกต์)*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สามลดา.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2547). *รายงานผลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากรทั่วราชอาณาจักร 2546*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร.
- Bilsborrow, R. E., Oberi, A. S., & Standing, G. (1984). *Migrations surveys in low-income countries: Guidelines for survey and questionnaire design*. London: Croom Helm.
- Cackley, A. P. (1993). "The Role of wage differentials in determining migration Selectivity by Sex: The Case of Brazil", In *internal migration of women in developing countries*. New York: United Nations.
- Cottrell, R.R., & McKenzie. (2005). *Health promotion and education research method*. Sudbury, MA: Jones and Berlett Publishers.
- Doyal, L. & Gough, L. (1991). *A theory of human need*. New York: Guilford.
- Haan, D. & Rogaly, B. (2002). *Labour mobility and rural society*. London: Portland.
- Hugo, G. (1994). *Migration as a survival strategy: The family dimension of migration*. Paper presented at the United Nations Expert Group Meeting on Population Distribution and Migration, Santa Cruz, Bolivia, January.
- Lee, E. S. (1966). "A Theory of migration," *Demography*, 3 (1): 47-57.

- Massey, D.S., Alarcon, R., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). "Theories of international migration: A review and appraisal," **population and development review**, 19(3): 431-466.
- Mosse, David., Gupta, Sanjeev., Mehta, Mona., Shah, Rees Julia. and KRIIP Project Team. (2002). "Brokered livelihoods: Debt, labour migration and development in Tribal Western India," **Journal of development studies**. 38(5): 59-88.
- Ranis, G., & Fei, J.H.H. (1961). "A theory of economic development," **American Economic Review**, 51 (4): 533-566.
- Semyonov, M. & Gorodzeisky, A. (2008). Labor migration, remittances and economic well-being of households in the Philippines. **Population resources policy review**. (27): 619-637.
- Sen, A. (1985). *Commodities and capabilities*. Oxford: Elsevier Science Publishers.
- Sjaastad, L. A. (1962). "The costs and returns of human migration," **Journal of Political Economy**, 70(5): 80-93.
- Stark, O. (1991). **The migration of labour**. London: Basil Blackwell.
- Todaro, M.P. (1976). **Internal migration in developing countries**. Geneva: International Labour Office.
- United Nations Secretariat. (1993). "Types of female migration," in **Internal migration of women in developing countries**. (pp. 94-115). New York: United Nations.
- Wood, Geof. (2007). "Using Security to indicate wellbeing," in **Cough, Ian and McGregor, J. Allister**. Wellbeing in developing countries: From theory to research. Cambridge: Cambridge University Press.